

Анна Крамер е един от малкото наши графици, които с постоянство пресъздават софийската градска тема. Композициите от графичните листове взаимно се допълват и създават документална представа за облика на много къччета от столицата през 60-те и 70-те г. на XX в. Сред тях са местата, пресъздаващи атмосферата на софийския център с включените в тях представителни за социалистическия период знакови места като "Мавзолея".

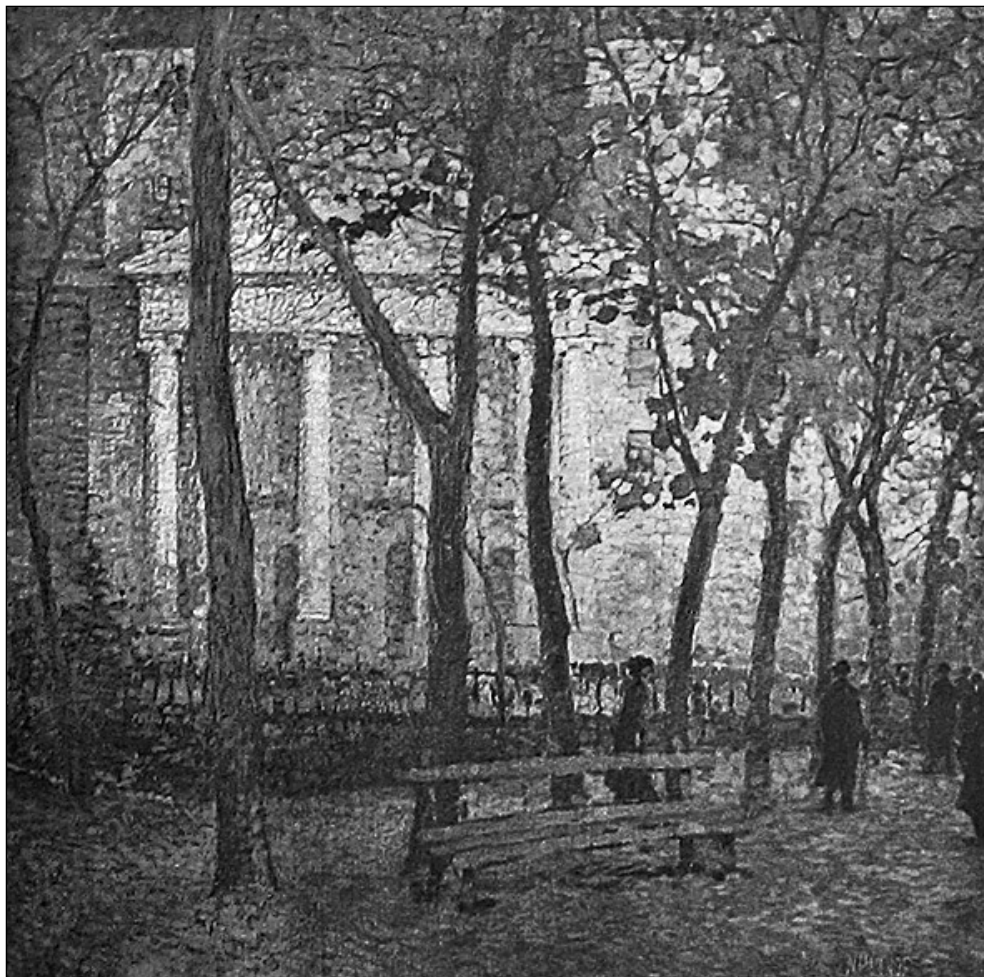
Новите градски топоси са интерпретирани като елементи от градската среда, а събития като манифестациите са предадени обобщено като цветни петна. Масовите, свързани със социалистическите празници тържества, представени с акцентирание на отделни персонажи, или конкретните исторически събития също така се отнасят към "визуално-художествената" биография на столицата, но попадат извън границите на разглеждания жанр и са обект на друга тема.

Софийският пространствен пейзаж от 70-те г. на XX в. до наши дни е тема, над която повече от 30 години работи нашият съвременник Иван Кънев. За стила му са характерни реалистичните и обобщени форми на градската архитектура и безлюдната пространствена среда. В многобройните му творби, изпълнени в техниките на маслената живопис, пастела и акварела, архитектурата живее свой самостоятелен живот като организъм от геометрични тела в световъздушна среда. Неговите ежегодни изложби, посветени на Деня на София, са събития в столичния културен живот.

През 70-те и 80-те г. на XX в. образът на благоустроената столица се откроява в творчеството на автори от три поколения. От по-старото са Здравко Александров, Петър Младенов, Никола Аръшев, Зоя Паприкова. От средното - Лика Янко, Иван Кънев, Румен Гашаров. От младото - Вихроний Попнеделев, Валери Михайлов, Мариана Маринова, Ивайло Мирчев и др. Общите стилови особености на живописата, които отсъстват през предишните периоди, са: многоцветност, деформации, декоративизъм, превръщане на сюжетния детайл в обект за разгръщане на композиция, многопластовост, сложни внушения, иронии, абсурдизъм. Въвеждането на сюжета в пейзажната композиция подсказва иносказателно поднесена проблематика, социална критика.

За художниците през това десетилетие градът е низ от по-големи и по-малки детайли. По-рядко той е схванат като едно цяло. Панорамните пейзажи се срещат също по-рядко. (Н. Аръшев "Поглед от Бояна"). Темите са пазари - пъстра разнолика тълпа, която е благодатна за разрешаване на чисто живописни проблеми (З. Паприкова "Пазарът "Георги Кирков").

Елемент от темата за пазара е и старата архитектура (З. Александров "Пазарът "Г. Кирков"), представена в пространствена среда като неизчерпаем източник за решаване на художествени задачи и много често използвана от художниците през всички периоди още от края на XIX в. до наши дни.

Никола Петров
Народният театър; маслени бои, платно
СГХГ

Съвременната архитектура провокира творците с новото, мащабното, значимото, като например сградата на Националния дворец на културата (Ел. Панева "Кът от бул. "Витоша"); с формообразуването си или като социален проблем - безличните геометрични архитектурни обеми и

монотонността на всекидневието. Кубичните сгради с геометрични ленти прозорци-правоъгълници се схващат като свързано с живота място с много човешки съдби, истории, индивидуалности, но поставени под общ голям покрив и възприети като безлична социална маса (Петър Младенов "Софийски пейзаж"). Интерпретирането на подобни теми е част от критичната нишка в живописата от това време. Друга посока на аналогия или заместване в семиотичен план на един текст с друг е извеждането на социалистическата действителност посредством "непреки свидетелства", като възпроизвеждането на съвременната архитектура с нейната безлична тектоника (Светозара Курдова "Градът").

Градският пейзаж често се свързва с интерпретирането на детайли от пространството на града - паркинги, будки, подлези (Р. Гашаров, "Колелото на трамвай 12", М. Маринова "Синя вечер в София", Ив. Мирчев "Подлез").

В стилово отношение, наред с поддържането на модернистичните направления (З. Александров "Мостът "Чавдар"), определено се набелязват и нови тенденции - внася се план на символика на конотативни значения, което се постига било чрез колорита (мрачен и безнадежден), било чрез темата (Ив. Мирчев "Подлез"), било чрез иронията (Л. Стоев "Красива София"; Андрей Михайлов "Профсъюзите") или формообразуването (В. Попнеделев "Пейзаж").

Споменатите особености са характерни както за градския пейзаж, така и за българската живопис от този период като цяло.

Софийският градски пейзаж като "визуално-художествена" биография на столицата, издава многообразието на авторските търсения, стилове и тенденции и тяхната промяна в многоликия и изменящ се във времето град.

Литература

Ivanova, Bl. The painter Anna Kramer and her landscape engravings. B: VIII Congreso "Cultura Europea", Centro de Estudios Europeos de la Universidad de Navarra. Pamplona, 2005.

Желева-Мартинс Д. Биография на София. С., 2006.

София и нейните образи. Материали от симпозиум с международно участие. С., 2004.

СОФИЯ - ОБРАЗОВАТЕЛЕН И КУЛТУРЕН ЦЕНТЪР ЗА БЪЛГАРИТЕ В ЧУЖБИНА

Д-р Йордан К. Колев

След избирането на София преди 130 години за столица на възродената българска държава, само за три десетилетия тя се превръща в образователен и културен център на всички българи. В нейните учебни заведения се учат българи от цялата етническа територия и от диаспората. След Първата световна война развитието на учебното дело и на културните институти в София продължава, но междудържавните отношения сериозно задържат свободния достъп на българите от чужбина. През периода между Първата и Втората световна война с активното участие на българи имигранти в София се създават институти и обществени организации, които провеждат научноизследователска и публицистична дейност в защита на малцинствените и гражданските права на българите извън България. След Втората световна война, в разделения със "желязна завеса" свят, София се проявява като голямо културно и образователно средище, но не е общобългарски център.

След демократичните промени, в края на XX и началото на XXI век, за по-малко от две десетилетия София отново е образователен и културен център на всички българи.

Избирането през 1879 г. на София за столица на Княжество България предопределя превръщането на града в център на държавната образователна и културна политика, също и на обществените организации, занимаващи се с културно-просветна дейност. В осъществяването на държавната политика и в обществените инициативи активно участие вземат българи от цялата етническа територия и от диаспората. Българските държавници и общественици добре са разбирали необходимостта от непрекъснато увеличаване броя на високообразованите специалисти, т.е. формиране на многобройна интелигенция¹. Учебното дело е поставено в центъра на държавната културна политика, а Министерството на народното просвещение (МНП) е ръководен фактор както на учебните заведения, така и на културния живот. Водеща роля в изграждането на административно-управленската система, в производството на образовани хора и модернизацията на обществения и стопанския живот има столицата София*. Специално внимание се отделя на средните училища, издръжката на които се поема изцяло от държавата. Първа мъжка класическа гимназия е отворена през

януари 1879 г. Записаните 111 ученици са от цялата етническа територия на българите, 24 са от Македония, 6 от Пиротско, а от четиримата учители един е от Македония². До 1909 г. са отворени Втора и Трета мъжки, Първа, Втора и Трета девически гимназии, в които през учебната 1909/1910 година работят 224 учители и се учат 2 275 ученици³. Част от учителите и учениците са от българските земи извън границите на българската държава и от диаспората.

Още по-активна е държавната политика в подкрепа на подготовката на специалисти с висше образование. През 1880 г. от Княжество България само по линията на МНП са дадени помощи на 32 млади българи да следват в чужбина - 17 от Княжеството, 7 от Русия (главно бесарабски българи), 4 от Македония, 3 от Източна Румелия⁴. От 1879 г. до 1909 г. като стипендианти на МНП в чужбина са следвали 617 българи⁵, като повече от 20 на сто са от етническите територии извън границите на Княжество България. След завършване на образованието си повече от 90 на сто от тези специалисти, включително българите от чужбина, идват в свободната част на отечеството.

След откриването на няколко елитни средни училища, през 1888 г. в София се слага началото на модерното българско висше образование. С откриването на Софийското висше училище то се превръща в общобългарски център за висше образование. Любопитен факт е, че от първите 7 редовни преподаватели, наричани "новите Седмочисленици", 4 са българи от чужбина: Александър Теодоров-Балан, първият ректор, е от Бесарабия; Иван Георгов, Любомир Милетич и Йосиф Ковачев са от Македония⁶. До 1939 г. преподавателите българи в Софийския университет, произхождащи от територии извън границите на България, са 73 на брой. От Македония са 41, от Бесарабия 11 (от Болград 7), от Русия 7, от Южна (Одринска) Тракия 7, от Северна Добруджа 2, по един от Западните български земи, Румъния, Чехия, Австрия⁷.

Випускниците на българските гимназии в Солун, Одрин, Скопие, Битоля и други са 10-12 на сто от студентите в Софийския университет. През учебната 1903/1904 година от 705 записани студенти 108 (или 15,32 на сто) са от българските земи извън Княжеството: 76 от Македония, 16 от Северна Добруджа и Бесарабия, 13 от Южна (Одринска) Тракия, 3 от За-

---

*През учебната 1878/1879 година в София има две основни училища с 10 учители и 540 ученици; в учебната 1884/1885 година - 5 училища с 20 учители и 1 150 ученици; в учебната 1899/1900 година - 16 училища с 92 учители и 4 545 ученици; в учебната 1909/1910 година - 20 училища със 143 учители и 6 679 ученици. През 1909 година горният курс на основните училища се отделя със закон в 13 прогимназии със 176 учители и 4 238 ученици.

падните български земи⁸. Например само във Физико-математическия факултет през учебната 1911/1912 година се записват 203 студенти, 15 са от Македония, 8 от Одринска Тракия и 2 от Бесарабия⁹.

Непрекъснато увеличаващият се брой на кандидатите за студенти налага през 1903 година да се въведе конкурс при разпределяне на стипендии и помощи. За редовни студенти се приемат само завършилите VII клас с диплом, а на кандидатите с V и VI гимназиален клас или средно специално училище се разрешава да бъдат слушатели. Изключение се прави само за випусниците на Скопското и Серското педагогически училища, които се приемат за редовни студенти в специалност педагогика¹⁰.

Наред с Университета, който освен с учебна, се занимава и с научно-изследователска дейност, в София са създадени и други научни институти, музеи, различни професионални организации на специалисти. През 1882 г. подновява дейността си в София Българското книжовно дружество (от 1911 г. Българска академия на науките). Неговото "Периодическо списание" до 1889 г., когато МНП започва да издава "Сборник за народни умотворения, наука и книжнина", си остава единственото българско научно списание. Началото на Народната библиотека се слага през 1879 г. В Народната библиотека започват да се събират археологически и етнографски материали. На 23 септември 1892 г. се слага началото на Народния музей, който по-късно се разделя на Археологически и Етнографски. През 1895 г. е основано Българско икономическо дружество; през 1896 г. - Българско природоизпитателно дружество; през 1901 г. - Историческо дружество и Българско археологическо дружество¹¹. Значителна част от научните съгрудници в тези институти и организации са българи от чужбина.

Изключително бързо се развива издателската дейност както на периодика, така и на книги. През 1887 г. в Княжеството излизат 15 вестника и 6 списания, а в 1912 г. - 146 вестника и 99 списания, като в София излизат 65 вестника и 67 списания¹². През 1883 г. в Княжеството има 23 печатници, а в 1910 г. броят им достига 164, като 49 на сто от тях са в София. Като издатели, публицисти и журналисти се изявяват доста българи от земите извън границите на България, като само от Македония са повече от 40 известни издатели, публицисти и няколко професионални журналисти¹³. В столицата се събира елитът на българската художественотворческа интелигенция - писатели, художници, композитори. През 1885 г. и 1887 г. са организирани първите художествени изложби. Един точен показател са трупите и организациите, които тази интелигенция създава в София в края на XIX и първото десетилетие на XX век. През 1888 г. е сформирана Театрална трупа "Основа", а

1892 г. е създадена драматичната трупа "Сълза и смях". В 1896 г. МНП взема трупата под свое ведомство, а Народното събрание задължава Столичната община да събира фонд за построяване сграда на Народния театър. На 3 януари 1907 г. Народният театър е открит. До 1912 г. в него работят 63 актьори, сред които има българи от Македония, Южна Тракия, Северна Добруджа и пр.¹⁴ През 1890 г. в София е основана "Драматическо-оперна трупа", до 1892 г. се организира Оперно отделение на Столичната драматично-оперна трупа. Инициатори са бесарабските българи Константин Михайлов Стоян, Иван Вулпе, съпругата му Богдана Вулпе, които са възпитаници на руски консерватории. През 1908 г. е създадена Българска оперна трупа, която 1921 г. прераства в Държавен оперен театър¹⁵. Първият български симфоничен оркестър се сформира в София през 1893 г.¹⁶ Дружеството за поддържане на изкуствата в България, преименувано по-късно в "Дружество на художниците в България", е основано през 1893 г. Това дружество организира в София първата Обща изложба на художниците в страната през 1894 г. и е инициатор за откриване на Рисувателното училище в 1896 г. Дружество на българските писатели и художници се създава 1902 г., през 1903 г. е учредено Дружеството "Съвременно изкуство", а 1907 г. - Дружество на столичните художници¹⁷.

Сред групите на артистите, писателите, художниците, музикантите има много българи от Македония, Южна Тракия, Северна Добруджа, Бесарабия, Западните български земи. До войните повече от 70 души в тези среди са българи от Македония¹⁸.

Периодът на войните от 1912 г. до края на 1918 г. внася сериозна промяна в хода на културния живот на столица. Но и през този период мястото на София като образователен и културен център за българите в чужбина не се променя. От освободените земи и от чужбина идват много българи, които постъпват като доброволци във войската или работят в тила за цялостно освобождение и обединение на отечеството. Докато през Балканските войни представителите на интелигенцията са хвърлени по фронтовете, а учебният процес е сериозно разстроен, то в Първата световна война не прекъсват учебните занятия в Университета, Художествено-индустриалното и Музикалното училище. В годините на Първата световна война българските държавни институции провеждат централизирана културна политика, която е подкрепена от различните професионални организации на интелигенцията¹⁹.

Войните и двете национални катастрофи довеждат до сериозна стопанска и идейно-политическа криза в България. Но развитието на културния живот и на учебното дело в столичния град на българите продължава. През

учебната 1919/1920 година е отворен Софийският учителски институт като полувисше учебно заведение с двегодишен срок на обучение. До 1925/1926 година, когато е закрит, институтът има 6 випуска и го завършват 557 души. Продължава развитието на Държавния университет. В началото на летния семестър през 1917/1918 година е отворен Медицински факултет, 1921/1922 година е отворен Агрономически (Агрономо-лесовъден) факултет, а 1922/1923 година - Богословски и Ветеринарно-медицински факултети. През 1920/1921 година в София отваря врати "Свободен университет", наричан и Балкански блискоизточен институт за политически и стопански науки. Това висше училище има три факултета: дипломатическо-консулски, административно-финансов и търговско-стопански. Курсът на обучение е три години. През 1926/1927 учебна година в него се учат 1 325 студенти. През 1921 г. Художествено-индустриалното училище става висше учебно заведение - Художествена академия. Музикалното училище става Държавна музикална академия. След войните укрепва и се развива Софийската духовна семинария²⁰. Министерството на търговията, промишлеността и труда има в София пет средни търговски и промишлени училища. Министерството на земеделието и държавните имоти поддържа и надзирава в столицата Висша кооперативна школа, с курс на обучение две години, която дава първия си випуск 1926 г. През 1920/1921 година е отворен Висш земеделски курс с прием само на лица, завършили земеделско училище. Министерството на благоустройството поддържа средно държавно техническо училище. Министерството на железниците, пощите и телеграфите има под своето ведомство Телеграфо-пощенско и Железопътно училище. На 1 септември 1925 г. Министерството на вътрешните работи отваря Полицейска школа. През 1920 г. Училището за милосърдни сестри под ведомството на Дружество "Червен кръст" става двегодишно, а от 1923 г. с тригодишен курс на обучение²¹.

Мнозинството от българите извън България обаче не могат да се възползват от посочените многобройни учебни заведения в София, тъй като нямат свободен достъп през държавните граници. На победена България са наложени анексии, контрибуции и репарации, държавата е в изолация, а българите в съседните държави са подложени на терор и груб асимилационен натиск. Многобройните български училища, останали в държавните граници на съседните страни, са затворени.

Промените, настъпили в Русия след 1917 г. и в създадения през 1922 г. Съветски съюз, довеждат до прекъсване на свободните контакти на многобройното българско население в района на Одеса, в Приазовието, Крим и други райони с България²².